

УДК 316.356.2

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-104-2-199-212>

ТРАНСФОРМАЦІЇ РОЛЬОВОЇ СТРУКТУРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї КРИЗЬ ПРИЗМУ ІІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН

Н. А. Уманець

ORCID 0000-0002-1756-5695

Стаття розкриває основні фактори трансформації соціального інституту сім'ї в сучасній Україні. Досліджуються проблеми адаптації сім'ї до нових соціально-економічних умов через зміни структурно-функціональних характеристик. Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена негативними тенденціями розвитку сучасної сім'ї (збільшення кількості розлучень за психологічними мотивами, зменшення народжуваності, рольове перевантаження молодого подружжя та ін.). Це питання викликає занепокоєння фахівців різних галузей науки. Сім'я є необхідним елементом соціальної структури людського суспільства, важливим інститутом соціалізації особистості. Деформація функцій сім'ї, яка послідовно здійснювалась в останні десятиріччя шляхом формування соціальних та культурних реформ, призвели до порушення в цілому зв'язків між ними. Стан сучасної сім'ї все менше залежить від впливу суспільства, всередині сім'ї зростає значення міжособистісних взаємин, панують споживчі відносини між подружжям та їхніми дітьми. Це зумовлює актуальність дослідження сім'ї за умов трансформації сучасного суспільства. Все це зумовлює потребу по-новому підійти до проблем сім'ї, її зв'язків із соціальним середовищем, розподілу ролей.

Ключові слова: *інститут сім'ї, соціальні зміни, інституціональна трансформація, цивілізаційні та соціокультурні фактори, соціально-економічне становище сім'ї, альтернативні форми шлюбу, тенденції розвитку сучасної сім'ї.*

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне суспільство переживає корінні трансформації, які пов'язані із значним розвитком його економічного, наукового та технічного потенціалу. Глибинні трансформації переживає й інститут сім'ї. Практично всі дослідники, як західні, так і вітчизняні констатують факт кризи її традиційної форми, який є результатом розвитку всього суспільства, всієї системи суспільних

відносин, що й сформувало потребу якісно інакшої організації сім'ї. Ситуацію за кількістю проблем в державі, що вимагають негайного вирішення, можна порівняти з надзвичайною. А сім'я як складне соціальне утворення, в якому своєрідно зосереджується вся сукупність суспільних стосунків, об'єктивно відображає в собі всі протиріччя й конфлікти, що відбуваються в розвитку суспільства.

В цілому, актуальність соціологічного дослідження інституціональної трансформації сім'ї в сучасній Україні обумовлена необхідністю подолання таких кризових явищ, як: зниження народжуваності, деформація соціалізаційних процесів, порушення соціокультурної спадкоємності поколінь. Вона обумовлена також потребою суспільства у розвитку соціальної рефлексії: так як сім'я є первинною соціальною групою та вихідною структурою суспільства, її стан відображає стан суспільства, а проблеми сім'ї виступають своєрідним фокусом всіх соціальних проблем. Актуалізує тему дослідження і зростання ролі інформації, знань, освіти у житті сучасної людини, що змінює форми суспільної праці й життя та неминуче впливає на уявлення людини про сім'ю Нарешті, актуальність даної теми визначається зв'язком інституціональних змін в сім'ї із тенденціями соціально-рольових змін в контексті модернізації сучасного українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Змістовим центром дослідження трансформації соціального інституту сім'ї є дослідження стану сім'ї на основі функціоналістських уявлень про природу та сутність соціального інституту. Класичний аналіз інституціональних характеристик сім'ї був зроблений П. Сорокіним. В межах більш пізньої парадигми структурно-функціонального аналізу були розроблені фундаментальні теоретичні уявлення про функціональну та статусно-рольову специфіку сім'ї як структури. Слід відзначити внесок Е. Гідденса у дослідження історичної динаміки інституту сім'ї, тенденцій та перспектив шлюбу, співвідношення традиційних та альтернативних форм шлюбно-сімейних відносин (Гідденс, 1999).

В працях У. Бека інституціональна динаміка сім'ї розглядається у контексті детрадиціоналізації та руху від модерного суспільства до постмодерного, а в дослідженнях З. Баумана криза сім'ї пов'язується із індивідуалізацією сучасного західного світу (Бауман, 2005).

Дослідженням структури та функцій сім'ї займалися такі вчені, як: А. Антонов, А. Медков, А. Харчев, С. Голод, Т. Гурко, Л. Слюсар, Т. Яблонська. Незважаючи на актуальність проблем сім'ї, глибоких наукових досліджень в цьому напрямку саме в Україні є недостатньо.

Можна відзначити праці О. Бабенко, О. Карабанової, Г. Святенко, Л. Слюсар, Л. Чуйко, О. Стрельник. Цікавими є публікації Державного інституту проблем сім'ї та молоді, однак вони присвячені окремим, хоча і актуальним аспектам проблеми. Вкрай необхідним є подальше дослідження сім'ї в Україні як соціального інституту, її функцій, які теж трансформуються у нових історичних умовах.

Метою статті є дослідження трансформації рольової структури сучасної української сім'ї крізь призму її інституціональних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Досліджуючи трансформації української сім'ї, варто зосередитись як на тих підходах, що розглядають сучасну трансформацію сімейної структури у контексті кризи, так і на тих, що схильні вважати сучасні трансформаційні процеси природними змінами у контексті модернізації самого соціуму. Отже, почнемо із першого підходу.

Прибічники підходу кризи сім'ї як соціального інституту (Огборн, Сорокін, Ціммерман, Гуд, Антонов) аналізують сімейні зміни як історично конкретні вирази глобальної системної кризи сім'ї, що викликані індустріально-ринковою цивілізацією. Ця криза, на їх думку, є глобальною проблемою сучасності. Так А. І. Антонов вважає, що «послаблення соціально-нормативної регуляції сімейності, трансформація культурних символів та зразків, зниження цінності шлюбу, сім'ї, єдності всіх сімейних поколінь – ось ті соціокультурні процеси, які розкривають сутність кризи сім'ї». Центральним пунктом в його аналізі сучасних тенденцій сім'ї є сприйняття сімейних змін в контексті глобальної кризи сім'ї, невиконання репродуктивної функції, що викликає порушення всіх функцій цього соціального інституту, а відтак загрожує існуванню людського роду (Антонов, Медков, 1996, с. 241). Варто зазначити, що теорія кризи сім'ї як соціального інституту є впливовим науковим напрямком. Так, ще Г. Спенсер підкреслював, що дезінтеграція сім'ї зайшла надто далеко, а П. Сорокін як конкретний прибічник цього підходу в роботі «Соціокультурна динаміка» писав: «Сім'я як священний союз чоловіка та жінки, батьків та дітей буде руйнуватися. Розлучення та розходження будуть зростати». Уточнюючи поняття «криза», він навів цілий ряд чинників або так званих індикаторів: зменшення кількості шлюбів, зростання кількості розлучень, падіння рівня народжуваності, зростання кількості позашлюбних відносин, послаблення релігійної основи шлюбу, зміни взаємостосунків чоловіка та жінки тощо (Сорокін, 1992, с. 112).

Тепер доцільно зупинитися на більш поміркованих поглядах до розгляду трансформації сім'ї. Отже, більш ліберальними за своїм змістом є

погляди Н. Смельзера, У. Огборна, Е. Тофлера, М. Кастельса, які схильні вважати сучасні трансформації органічними змінами у контексті змін самого соціуму. Зокрема, У. Огборн виділяє систему наступних факторів, які так чи інакше впливають на зміни у сім'ї: розмір спільноти, економічний фактор, технологія, соціальний контроль та «фактор культурного лагу» (Антонов, Медков 1996, с. 97). Достатньо цікавим виступає саме останній фактор, який говорить про те, що культурні та правові зміни відбуваються набагато повільніше, ніж зміни, пов'язані з економічним розвитком.

Сучасні дослідники, проводячи порівняння сім'ї періоду доіндустріального, індустріального та постіндустріального роблять висновок, що постіндустріальний стиль життя призвів до змін у багатьох аспектах життєдіяльності сім'ї:

- сучасні сім'ї стають меншими/нуклеарними, більш мобільними;
- переважає інтелектуальна праця (часто робоче місце і дім поєднані);
- ієрархічний тип відносин у сім'ї змінюється на егалітарний, між подружжям встановлюються партнерські/дружні стосунки;
- ступінь залежності від родинних зв'язків у подружжя та дітей стає меншою;
- практикується симетрично-відповідальне батьківство: батько також доглядає за дитиною, матір також працює; зростає тенденція залучення батьків (татів) у життя своїх дітей;
- існує можливість високого рівня здійснення особистісного вибору;
- простір, у якому проходить життя, стає більш дистанційованим та символічним;
- практика скріплення сімейного союзу шлюбом на сьогодні не є обов'язковою.

Можна погодитись із американською феміністкою Дж. Келлі, яка підкреслює, що «... будь яка перебудова суспільства веде за собою перебудову сім'ї; і всі сучасні сім'ї існують не як взаємини власності, а як особисті взаємини вільно об'єднаних людей» (Келлі, 2005, с. 373). В унісон з Е. Тоффлером, можна підкреслити, що лише сільська сім'я могла бути нерухомою, бо «своїм корінням вона йшла у землю» (Тоффлер, 2000, с. 25). Не обтяжені родичами, сучасні сім'ї стають меншими, мобільнішими та все більше пристосованими до потреб нової техносфери. Отже, можемо спостерігати перехід від визначення сім'ї як форми об'єднання (спільноти, групи, соціального інституту) до форми взаємовідносин (Шумейко, 2011). М. Кастельс взагалі стверджує, що розвиток новітніх інформаційних технологій призводить до становлення суспільства мережевих структур

(Network society). Соціальні мережі, стверджує М. Кастельс, – це відкриті структури, що можуть безмежно розростатися шляхом включення нових вузлів, якщо вони здатні до комунікації. Сучасні мережі комунікації характеризуються децентралізованістю, саморозвитком, переважанням горизонтальних зв'язків. Він говорить про «домінуючу зараз тенденцію в розвитку соціальних стосунків ... – це зростання індивідуалізму в усіх його формах» (Кастельс, 2007, с. 128). Ці характеристики він прослідковує і в структурі сім'ї. Торкаючись цієї проблематики, він доходить висновку про глибоке переосмислення сім'ї, взаємин статей, сексуальності і, як наслідок, особистості.

На фоні цих інституціональних змін спробуємо розглянути процес статево-рольової демократизації у контексті порівняння традиційної та сучасної сім'ї. Статево-рольову демократизацію ми розглядатимемо як систему приписів, норм, цінностей, які закріплюють за жінкою та чоловіком визначений репертуар ролей. Варто зрозуміти, що подібна демократизація більшою мірою мала своїм наслідком розширення жіночого репертуару ролей. Беручи до уваги традиційну та сучасну сім'ю, варто привести дві моделі жінки, які мали ключове значення як у традиційній, так у сучасній сім'ї. Власне, ці дві моделі і охоплюють той репертуар ролей, який був домінуючим у контексті традиційної та сучасної сім'ї. Отже, якщо для традиційної сім'ї характерною була така модель як «недооцінювана жінка», то для сучасної сім'ї – це «незалежна жінка». Подібну класифікацію ми запозичили у філософа Ж. Липовецького, з його книги «Третья женщина» (Липовецкий, 2003).

Конкретними показниками «недооцінюваної жінки» є: поляризація чоловічих та жіночих ролей, жорсткий та нормативний поділ праці, принцип домінування чоловічої статі над жіночою. Укладання шлюбних союзів, більш почесна праця, заняття війнами і політикою – все це в руках чоловіка. Возвеличування чоловічих переваг, відсторонення жінки від будь-яких почесних занять (діяльності), приниження жіночності, ототожнення жінок зі злом і розпустою. Якщо жінки і беруть участь в культурних подіях, то частіш за все їх роль зводиться до ролі другого плану. Лише одна функція не зазнає обезцінювання. Це, звичайно, материнство, яке сприяло відтворенню поколінь. Досить вдало таку модель жінки можна описати, взявши до уваги висловлювання Перікла: «Найкраща із жінок – це та, про яку найменше говорять». Зрештою, подібна аналогія постає доцільною у контексті того, що говорити про жінку у контексті традиційної сім'ї, можна лише, використовуючи таку дефініцію як «жінка-матір».

Описуючи традиційну сім'ю, варто зацентувати увагу на основоположній сутності прав жінки на цьому етапі, яка зводилась до того, що хоч жінки – це очевидна більшість, проте вони існують на правах безправної меншості (Липовецкий, 2003, с. 337-338).

Розкриваючи зміст «незалежної жінки», спробуємо її описати. Отже, «незалежна жінка» – це рівноправна та самодостатня особистість, яка усвідомлює потребу власної самореалізації. Така модель жінки знаходить своє поширення уже після «сексуальної революції», тобто в 60-70 роках ХХ ст. Ця жінка підвладна самій собі, упорядковуючи своє власне життя на свій власний розсуд. Основоположним постає пом'якшення «подвійного стандарту» у контексті об'єктивної можливості вибору шлюбного партнера за так звану відкритою системою без втручання «третіх осіб» та розширення спектру соціально-політичних прав (зокрема, прав політичної участі та політичного вибору) (Липовецкий, 2003, с. 346-347). Власне кажучи, поява незалежної жінки прямо засвідчує нам процес статеворольової демократизації, адже, окрім таких традиційних ролей жінки як ролі матері та хранительки домашнього вогнища, у її репертуарі з'являється роль жінки незалежної, яка власну ідентичність та самодостатність не обмежує домом та сім'єю. Зрештою, самодостатність жінки у контексті цієї моделі можна відобразити, використовуючи цитату Глорії Стайнем: «Деякі з нас стали чоловіками, за яких ми хотіли б вийти заміж» (Сайт афоризмів/емансипація).

Достатньо важливим у контексті порівняння традиційної та сучасної сім'ї постає той основоположний факт, що для традиційної родини основним прибутком виступала ремісничка майстерня або аграрне господарство. Власне традиційна родина споживала те, що й сама продукувала, а отже певною мірою була самодостатньою господарською одиницею. Для теперішньої сім'ї основний прибуток (дохід) пов'язаний саме із наявністю такого ключового центру, як професії. Демократизація тут у тому, що реалізація економічної функції, по-перше, не зводиться до домашнього господарства як основної господарської одиниці, а по-друге, певний внесок у процес економічної самодостатності сім'ї уже вносить жінка. Економічна незалежність жінок, установка на власну самореалізацію, розгалужена система сервісних послуг, що значно полегшує побут, розвиток сучасних систем комунікації – це ті чинники, які суттєво впливають на особливості організації і функціонування сучасної сім'ї.

У контексті розкриття системи статево-рольової демократизації, достатньо цікавою є думка французького соціолога П. Бурдьє, який схильний вважати, що жінки входять до діалектики виробництва і

присвоювання відмінностей скоріше як об'єкти, ніж суб'єкти дій. На його думку, для більш меншої рівності жінок і чоловіків необхідним є колективний контроль за соціальними механізмами панування. Вчений стверджує, що принцип панування чоловіків закладений саме в культурі суспільства – культурі панування (Літвін, с. 5). На нашу думку, ототожнення жінки із об'єктом – це аналогія із традиційною сім'єю; у сучасному світі роль жінки є паритетною по відношенню до чоловічої ролі. Зрештою, гендерна рівність жінки задекларована Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 1) (Закон України). З цього приводу цікавими є роздуми української соціологині О. Стрельник: «В домодерній Україні людина з народження була запрограмована жити в певний спосіб – не існувало дилеми, куди піти навчатися, працювати, за кого вийти заміж, скільки дітей народити. Зараз вибір життєвого шляху є вільнішим, хоч на нас і тиснуть батьки і стереотипи. З іншого боку, вибір – це завжди ризик і непевність, адже ми мусимо нести відповідальність за кожен наш крок. Головне, що ми маємо розуміти – і свобода вибору, і ризик мають дуже гендеровану природу, різну для жінок і чоловіків» (Стрельник).

Намагається пояснити роль та значення жінки у сучасному соціумі і відомий соціолог С. Голод, говорячи з цього приводу наступне: «Жінка, безумовно, стала вільнішою, розкутішою, порівняно із недавнім минулим, проте це лише перші кроки: знаходження свого «я» – шлях складний, суперечливий і, більше цього, не до кінця зрозумілий» (Голод, 1999, с. 522). Власне з його слів достатньо очевидним є те, що хоча жінка і стала вільнішою (у правах, можливостях), проте процес становлення її ідентичності та самодостатності, вочевидь, є доволі складним та багаторівневим.

Говорячи про соціальні ролі батька/матері, важливо усвідомлювати наступні перешкоди для успішної реалізації цих ключових ролей. Соціальні ролі батька/матері важкі тим, що, на перший погляд, видаються очевидними. Саме ця очевидність створює чимало пасток під час їх засвоєння. Ось деякі з них:

1) *«пастка простої мети»* – відмова від наявності екзистенціальної мети в ролі батька («Годую, одягаю, що ще потрібно?»);

2) *«пастка нормальності»*, або *«все, як у людей»* – потенційна відмова від розуміння і прийняття унікальності свого життя і життя членів своєї сім'ї;

3) *«пастка правоти сили»* – відмова від усіх можливих способів вирішення конфліктів, крім силових чи пов'язаних з демонстрацією сили;

4) *«пастка віку»* («Я ще молодий», «Вона – ще нічого не розуміє, хай матір з нею вовтузиться»), орієнтація на вік як критерій розвинутості людини;

5) *«пастка подарунку»* («Я йому все купую, що захоче...») – підміна екзистенціальності в стосунках речами, ігнорування цінності людського спілкування;

6) *«пастка споживацтва»* або «в сім'ї можна розслабитися». Почуття інших членів сім'ї не враховуються;

7) *«пастка переваги статі»* – відмова від вирішення життєвих завдань невідомим чином (жіночим);

8) *«пастка соціальної цінності статі»* («Хлопчик собі завжди дорогу проб'є», «Чоловіка скрізь на роботу візьмуть»). Відмова від екзистенціальних переживань як непотрібних;

9) *«пастка ревноців до дітей»*, необхідність рахуватися з тим, що увага дружини належить маленьким дітям;

10) *«пастка очікуваної обов'язкової любові»*, наприклад, «Я тобі батько, тому ти повинен мене любити і поважати» (Гендерні аспекти формування усвідомленого батьківства, с. 15-16). Ці пастки вважатимемо актуальними саме для сучасних сімейних структур у контексті реалізації функції батьківства, а отже, такими, що чинять дестабілізуючий вплив на процес виховання дитини.

Якщо для традиційної сім'ї народження дитини розглядалось крізь призму відтворення покоління, передачі досвіду та допомоги у реалізації господарських функцій, то для сучасної сімейної структури достатньо ключовим постає принцип персоналізації дитячого світу та уособлення дитини як найвищої цінності та сенсу усього життя. Разом з цим, для сучасних сімей достатньо частим явищем є таке явище, як відмова від батьківства у контексті прагматизації сучасного життя. Власне, індикатором так званої статево-рольової демократизації у контексті батьківства є той факт, що й чоловіки досить часто беруть відпустку по догляду за дитиною, частково змінивши власне ставлення до участі у виховному процесі дитини. У контексті ж традиційної сім'ї, первинною роллю чоловіка постає роль годувальника, тоді як для жінки – це роль матері. Виходячи із цього, можемо стверджувати, що сучасний спектр ролей є достатньо розмитим та таким, що позбавлений чіткості у виконанні певних обов'язків. Це можна пояснити удосконаленням техніки, а відтак комфортимізацією побуту сім'ї (те, що колись виконувала жінка, без проблем може виконувати чоловік), втратою чоловіком першочергової ролі годувальника та набуттям жінкою нової ролі успішної бізнес-леді.

Беручи до уваги таку класифікацію сімейних ролей, як традиційні, товариські та ролі партнерів, варто зрозуміти першочерговість для сучасної сім'ї саме товариських ролей, які забезпечують моральну підтримку і сексуальне задоволення, жваве і цікаве спілкування один з одним і оточуючими. Сексуальність як така вважається показником життєвої енергії та активного життя. Якщо для традиційної сім'ї достатньо пріоритетними поставали такі ролі, як роль відповідального за матеріальне забезпечення та роль по догляду за малюком, то для сучасної сім'ї цілком помітним є зміщення в сторону соціально-психологічних функцій та акцентуація більшою мірою на подружніх стосунках, які уже виступають автономізованою сферою кожного індивіда.

Власне, сучасна родина – «це простір, де людина віднаходить щастя, емоційний комфорт, простір турботи і піклування» (*Стрельник*), сучасна сім'я – дружна, партнерська, кожен з її членів має свою роль, яку виконує. Ми повинні усвідомлювати, що персональна родина думає про розвиток кожного з її членів. У ній переважають такі персональні функції, як: почуття, взаємна єдність, партнерство, дружба, тісний особистісний зв'язок. Саме тому сталисть сучасної родини ґрунтується на цінностях поваги, розуміння до потреб кожного індивіда, паритетності у відносинах, тоді як в традиційній сім'ї в основі фундаменту сталості сім'ї лягали цінності обов'язку чи авторитету. Зрештою, виходячи із цього, демократизацію ми вбачаємо саме у відході від усталених функцій обов'язку та авторитету до цінностей більш ліберальних та індивідуалізованих – поваги, розуміння та партнерства по відношенню один до одного.

Загалом, варто зрозуміти, що сучасні норми припускають не єдиний, чітко визначений для усього суспільства спосіб побудови рольової структури, а диференційований для різних сімей, не жорстке закріплення функцій за кожним членом сім'ї за заданим взірцем ролі, а гнучкий розподіл обов'язків. Важливо усвідомлювати й те, що для успішності сімейного життя важливою є узгодженість рольових очікувань у реальній рольовій поведінці, а зрештою здатність рольової структури відповідати актуальним потребам життєдіяльності сім'ї.

Ці тенденції соціодинаміки сучасної сім'ї є універсальними для європейської цивілізації. Безумовно, вони торкаються й української сім'ї. І треба підкреслити, що на пострадянському просторі цивілізаційні фактори кризи традиційної форми сім'ї посилюються довготривалими соціокультурними факторами. Одним з них є вкорінене за довгий радянський період нігілістичне ставлення тоталітарної держави до сім'ї, яке проявляється у редукції інституціональних функцій сім'ї, практичній

ліквідації її економічного та духовного суверенітету, контролю з боку держави, фактичного витиснення духовного авторитету батька державою. Значне місце серед соціокультурних факторів інституційної кризи сучасної української сім'ї займає переоцінка культурних цінностей внаслідок глибинної трансформації суспільства. Насадження та пропаганда індивідуалістично-меркантильних орієнтацій, як правило, тягне за собою атомізацію суспільства та сім'ї, втрату сімейних цінностей, девальвацію престижу соціальних ролей матері та батька. Відбувається зміщення стосунків від сімейного централізму до егоцентризму, зростання незалежності особистих досягнень від сімейних передумов, наростання тенденцій індивідуалізму, автономії. Хоча, в той же час, традиційні стереотипи відносно сімейного життя в значній мірі зберігають свою силу та вступають у взаємодію з моделями сімейної поведінки, які пропонує сучасне суспільство.

Треба підкреслити, що розвиток сім'ї в сучасних умовах є не тільки кризовим. В межах традиційної сім'ї за всіма показниками відбуваються й позитивні зміни, які можна розглядати як поступовий процес розвитку, який відповідає запитам та вимогам часу. Наприклад, юридичне оформлення шлюбу не стає закріпаченням подружжя, вони мають більше свободи та рівності у відносинах. Бездітні сім'ї йдуть на усиновлення й навіть створення сімейних будинків. Чоловіки головують у сім'ї не за авторитарним типом взаємин, а через грамотний розподіл жіночих та чоловічих ролей. Сексуальні взаємини стають більш різноманітними, що підвищує психологічну міцність сім'ї.

Тому, досліджуючи тенденції розвитку сучасної сім'ї, можна виділити й її конструктивні, позитивні характеристики:

1) сім'я перестала сприйматися як союз на все життя. Зі зміною економічної основи сім'ї відпадає необхідність у збереженні союзу, якщо він суперечить устремлінням кожного із подружжя. Велика кількість розлучень відображає не тільки негативні тенденції, але й стверджує динамічність життя у різних його проявах;

2) сім'я все більше починає розглядатися як процес, як будівництво взаємин, яке вимагає усвідомлення, узгодження мотивів та принципів створення сім'ї, її світоглядних засад. Тепер це є відкритий (добровільний) вибір партнера;

3) функції духовно емоційної рекреації виходять на перший план. Формується подружжя сім'я;

4) в сучасних умовах зростає значимість створення гармонійних взаємин як всередині сім'ї, так і в її зовнішніх зв'язках. Сучасна сім'я оцінюється за якістю взаємин та благополуччя на різних етапах її розвитку;

5) усвідомлюється зміна місця дитини у сім'ї. Пройшовши декілька етапів ставлення до дитини (від багатодітних сімей до малодітних, потім до формування дитиноцентричної сім'ї, а пізніше – до бездітних), сучасна сім'я по-новому ставиться і до народження дітей. Це не стільки продовження роду, спадкоємців, помічник у старості, засіб укріплення сім'ї, скільки самостійна особистість, дитина, яку треба зробити щасливою.

Висновки. Отже, сім'я як партнерство – є основною зміною епохи глобалізму. Можемо зробити висновок, що дія цивілізаційних та соціокультурних факторів формує основний контекст, в якому розгортаються процеси, що пов'язані із трансформацією традиційної інституціональної форми сім'ї, зміною сімейних статусів та ролей. А саме страх самотності перед обличчям різних загроз, на думку У. Бека, є найбільш стабільним фундаментом сучасного сімейного союзу (Бек, 2001, с. 68).

Література

1. Антонов А., Медков В. Социология семьи. М. : Изд-во МГУ, 1996.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. М. : Логос, 2002.
3. Бек У. Общество риска. На пути к новому модерну / Пер.с нем. : В. Сидельника, Я. Федоровой. М. : Прогресс-Традиция, 2001.
4. Гідденс Е. Сім'я, шлюб і особисте життя / Соціологія / Пер. з англ. : В. Шовкун А. Олійник. К. : Основа, 1999.
5. Гендерні аспекти формування усвідомленого батьківства. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-13593-1.html> (дата звернення: 14.10.2022)
6. Голод С. Сексуальная эмансипация женщин и проблема другого. *Журнал социологии и социальной антропологии*, 1999, Том II. Выпуск 2, С. 522.
7. Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15> (дата звернення: 14.10.2022)
8. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / Пер. з англ. К. Ваклер, 2007.
9. Келли Дж. Социальные отношения и методологическое значение истории женщин // Пол и гендер в науках о человеке и обществе / под ред. В. Успенской. Тверь: Феминист-Пресс, 2005. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/73/81/054_Pol_i_gender_v_naukah_o_cheloveke_i_obschestve_2005_.pdf (дата звернення: 25.10.2022)
10. Липовецкий Ж. Третья женщина. СПб. : Алетей, 2003.
11. Літвін Л. Категорія гендеру: сутність, особливості та основні підходи до визначення. *Гілея*, 2010, Випуск 38. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=54> (дата звернення: 25.10.2022)
12. Сайт афоризмів/емансипація. URL: <http://aphorism.org.ua/subrazd.php?rid=4&sid=272> (дата звернення: 25.10.2022)

13. Сімейні трансформації: чому ми не повернемося до ідеалу традиційної родини / Розповідає соціологиня Олена Стрельник. URL: <https://womo.ua/suchasni-transformatsiyi-rodini-ta-batktivstva-yak-sotsiologiya-peremagaye-mifotvorchist> (дата звернення: 01.11.2022)
14. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Соколова; Пер. с англ. М. : Политиздат, 1992.
15. Тоффлер Е. Третья Хвиля / Пер. з англ. А. Євса. К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000.
16. Шумейко О. Основні підходи до дослідження сім'ї в системі соціально-гуманітарного знання. *Філософські та методологічні проблеми права*, 2011, № 1, С. 135–144.

References

1. Antonov, A. (1996). *Sotsiologija semi* [Sociology of family]. Moskva (rus).
2. Bauman, Z. (2002). *Individualizirovannoje obshchestvo* [Individualized society]. Moskva: Logos (rus).
3. Bek, U. (2000). *Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu* [Risk society. On the way to the new modern] / Per. s nem. V. Sedelnika, N. Fedorovoj; M.: Progress-Traditsija (rus).
4. Hiddens, E. (1999). *Simia, shliub i osobyste zhyttia* [Family, marriage and personal life]. *Sotsiologhiia* / Per. z anhli. : V. Shovkun, A. Oliinyk. K.: Osnova (ukr).
5. *Genderni aspekty formuvannya usvidomlenoho batkivstva* [Gender aspects of the formation of conscious parenthood]. Retrieved from: <http://ua.textreferat.com/referat-13593-1.html> (ukr) (date of appeal: 14.10.2022)
6. Golod, S. (1999). *Seksuálnaja emansipacija zhenshhin i problema drugogo* [Sexual emancipation of women and the problem of the other]. *Zhurnal sociologii i social'noj antropologii. Tom II, Vypusk 2*. S. 522 (rus).
7. *Zakon Ukrainy Pro zabezpechennia rinvnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv* [Law of Ukraine On ensuring equal rights and opportunities for women and men]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15> (date of appeal: 14.10.2022) (ukr).
8. Kastels, M. (2007). *Internet-halaktyka. Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva* [Internet galaxy. Thoughts on the Internet, business and society] / Per. z anhli. K. : Vakler (ukr).
9. Kelli, Dzh. (2005). *Socialnyje otnoshenija i metodologicheskoe znachenije istorii zhenshhin* [Social relations and methodological importance of women's history] // *Pol i gender v naukah o cheloveke i obshhestve / pod red.V. Uspenskoj*. Tver : Feminist-Press. Retrieved from: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/73/81/054_Pol_i_gender_v_naukah_o_cheloveke_i_obschestve_2005_.pdf (date of appeal: 25.10.2022) (rus).
10. Lipoveckij, Zh. (2003). *Tretja zhenshhina* [The third woman]. SPb.: Aletejja (rus).
11. Litvin, L. (2010). *Kategoriia henderu: sutnist, osoblyvosti ta osnovni pidkhody do vyznachennia* [Category of gender: essence, features and main approaches to definition]. *Hileia. Vypusk 38*. Retrieved from: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=54> (date of appeal: 25.10.2022) (ukr).

12. Sait aforyzmiv / emansypatsiia [Site of aphorisms/emancipation]. Retrieved from: <http://aphorism.org.ua/subrazd.php?rid=4&sid=272> (date of appeal: 25.10.2022) (ukr).
13. Simeini transformatsii: chomu my ne povernemos do idealu tradytsiinoi rodyny [Family transformations: why we will not return to the ideal of a traditional family] / Rozpovidaie sotsiolohynia Olena Strelnyk. Retrieved from: <https://womo.ua/suchasni-transformatsiyi-rodini-ta-batkivstva-yak-sotsiologiya-peremagaye-mifotvorchist> (date of appeal: 01.11.2022) (ukr).
14. Sorokin, P. (1992). Chelovek. Civilizaciya. Obshchestvo [Man. Civilization. Society] / Obshh. red., sost. i predisl. A. Sogomonov: Per. s angl. M. Politizdat (rus).
15. Toffler, E. (2000). Tretia Khvyliya [The third wave] / Per. z anhl. A. Yevsa. K. Vyd. dim «Vsesvit» (ukr).
16. Shumeiko, O. (2011). Osnovni pidkhody do doslidzhennia simi v systemi sotsialno-humanitarnoho znannia [Basic approaches to family research in the system of socio-humanitarian knowledge]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava. No. 1*. S. 135–144 (ukr).

TRANSFORMATIONS OF THE ROLE STRUCTURE OF THE MODERN UKRAINIAN FAMILY THROUGH THE PRISM OF ITS INSTITUTIONAL CHANGES

N. A. Umanets

The article reveals the major trends of historical transformation of the social institution of family in contemporary Ukraine. The article deals with the problems of family adaptation to new socio-economic conditions due to changes in structural and functional characteristics. The topicality of the material considered in the article is presupposed by the negative trends' development in modern families (increasing number of divorces for psychological reasons, reduced birth rate, role overload of the young couples etc.). This issue disturbs the specialists in different branches of science. The family is a necessary element of the social structure of human society, an important institution of socialization. Deformation of the function of the family that consistently occurred in the last decade through the formation of social and cultural reforms that has led to disruption of the whole relationship between them. The state of the modern family is becoming less dependent on the influence of society, the importance of interpersonal relationships within the family is increasing, and consumer relations between spouses and their children dominate. This determines the relevance of the study of the family in the context of the transformation of modern society. All these things lead to the need for a new approach of the family problems, distribution of roles, its relationships with the social environment.

Key words: *institution of the family, family functions, social change, institutional transformation, civilization and socio-cultural factors, socio-economic status of the family, alternative forms of marriage trends of the modern family.*

Уманець Наталія Анатоліївна – старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна). E-mail: natalia.11@ukr.net

Umanets Natalia Anatoliivna – Senior Lecturer at the Department of Sociology and Social Work at Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine). E-mail: natalia.11@ukr.net